

Tocqueville a demokracie¹

Problém demokracie je v pozadí Tocquevillových úvah jak v pracích o Francouzské revoluci, tak v jeho první knize, která mu vynesla věhlas, v *Demokracii v Americe*. I její napsání bylo motivováno — použijeme-li slovník, který Tocqueville ještě neznal — snahou nalézt jakýsi ideální typ demokracie, režimu, který se začínal prosazovat v Evropě, ale jenž v rozvinuté formě existoval už za mořem. Proto Tocqueville cestuje do Ameriky a proto hledá silné i slabé stránky politického uspořádání, které v ní panuje.

Problém demokracie prolíná i jeho knihami o revoluci ve Francii. Podle Raymonda Arona Tocqueville neříká o Francouzské revoluci ani že byla dobrá, ani že byla špatná. Ve své konkrétní historické formě byla nahodilá; nutné ale bylo prosazení demokracie.² To ostatně potvrzuje i Tocqueville, když např. už v prvním díle *Demokracie v Americe* tvrdí, že nikdy nemůže považovat despotismus za dobrodiní.³

Tento Tocquevillův postoj k demokracii nebyl ani přirozený ani nerozporný. Samo tvrzení, že despotismus nelze považovat za dobrodiní, může být chápáno několikerým způsobem. I aristokratická opozice v předrevoluční době kritizovala despotismus a vytýkala jej královské vládě. To, co požadovala, však mělo jen málo společné s demokracií tak, jak jí rozumělo devatenácté století a jak jí rozumíme my. Tocqueville si toho byl vědom a jeho pojetí demokracie bylo poněkud komplikovanější. Bylo to dáno i jeho osobností a tradicemi rodiny, v níž byl vychováván. René Rémond v předmluvě k výboru z Tocquevillova díla nazvanému *Egalité sociale et la liberté politique* na rozpor mezi Tocquevillovým chápáním společnosti a jeho aristokratickou výchovou upozorňuje a vidí v něm přímo Tocquevillovo osobní drama. Připomíná Tocquevillova slova: „Hlavou jsem pro demokratické instituce, ale instinktem

¹Práce byla napsána v rámci grantového úkolu Filosofie dějin: Problémy a perspektivy — GA 401/02/0149.

²R. Aron: *Les étapes de la pensée sociologique*, Paris: Gallimard 1967, s. 245–246.

³A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe I*, Praha: Lidové noviny 1992, s. 171.

jsem aristokrat, tj. nemám rád dav a bojím se ho. Vášnivě miluji svobodu, legalitu a respekt k zákonům, ale ne demokracii.“⁴ Hlavním problémem demokracie je v Rémondově interpretaci Tocquevilla napětí mezi hledáním co největší rovnosti a respektováním veřejné a soukromé svobody. Tato rovnováha je vždy křehká: Hlavním nebezpečím je pro Tocquevilla vznik tyranie většiny.⁵

Rémond se také zmiňuje o rozporu, který nalézá mezi Tocquevillovým sebehodnocením (pokládal se za aristokrata) a názorem Pierra Giberta, pořadatele citovaného výboru, který Tocquevilla považuje spíše za revolucionáře, ovšem v tom smyslu, že Tocquevillovi šlo více o účel, k němuž směřovala revoluce, a nikoli o prostředky, které k jeho prosazení používala.⁶ Gibert dokonce hodnotí Tocquevilla jako autora *Starého režimu a revoluce* následovně: „Filosof dějin spíše než historik, který se o minulost zajímal jen potud, pokud mohla vysvětlit přítomnost nebo ukázat její originalitu, Tocqueville se ve své poslední knize stejně jako v *Demokracii v Americe* osvědčil jako politický filosof.“⁷

Také P. Manent upozorňuje na rozpornost Tocquevillova vztahu k demokracii. Podle jeho názoru z Tocquevillových postojů vyplývá, že je obtížné být přítelem demokracie, ale je to nutné.⁸ Dodejme, že podle Tocquevilla je to nutné především proto, že základní tendencí současného dějinného vývoje je právě vývoj k demokracii. Proto Tocqueville demokracii zkoumá, a proto se dokonce v politice angažuje, pro prosazování její určité formy. Přitom v jeho postojích dochází k určitému vývoji. Ten připomíná zejména François Furet. Tvrdí, že ke zlomu došlo v souvislosti s revolučními událostmi v roce 1848. Tehdy si Tocqueville uvědomil meze demokratického procesu. To se prohlubuje po převratu z roku 1851, kdy se Tocqueville podle Fureta přestává zajímat tolik o sociální úroveň demokratizačního procesu, tj. o rovnost, a začínají jej zajímat otázky

⁴A. de Tocqueville: *Egalité sociale et la liberté politique*, Paris: Aubier – Montaigne 1977, s. 21.

⁵R. Rémond, předmluva k A. de Tocqueville: *Egalité sociale et la liberté politique...*, s. 18–19.

⁶*Tamtéž*, s. 20–22.

⁷P. Gibert in A. de Tocqueville: *Egalité sociale et la liberté politique...*, s. 220.

⁸P. Manent: *Tocqueville et la nature de la démocratie*, Paris: Julliard 1982, s. 177.

týkající se spíše politiky: podíl na moci a svoboda.⁹ Tak bychom tedy také mohli charakterizovat jeden z rozdílů mezi *Demokracií v Americe a Starým režimem a revolucí*.

Podle Arona se v Tocquevillově díle nesetkáme s dostatečnou definicí demokracie. Aron sám se domnívá, že v Tocquevillových očích znamená demokracie egalizaci podmínek. Lidé jsou si sociálně rovni (nejsou si však rovni intelektuálně nebo ekonomicky). Sociální rovnost zde znamená, že neexistuje dědičný rozdíl v podmínkách a že všechna zaměstnání, hodnosti a pocty jsou přístupné všem. Z toho plyne sociální rovnost a tendence k uniformitě způsobů a úrovní života.¹⁰ Osobně se domnívám, že Tocquevillovo pojetí je trochu komplikovanější. V souvislosti s demokracií se u něj setkáme s dialektikou dvou pojmů, svobody a rovnosti. Zatímco rovnost vede k uniformizaci, které si všímá i Aron a které se Tocqueville obává, svoboda je tím, čeho si Tocqueville na demokracii cení.

Nelze říci, že by si Aron nevšiml Tocquevillova důrazu na svobodu. Domnívá se, že v tomto ohledu je Tocqueville Montesquieuovým žákem a že jeho pojetí se neliší od pojetí Montesquieuova. Zdůrazňuje tři základní aspekty svobody: vládu zákonů, pluralitu rozhodovacích center a požadavek, aby si lid — nakolik je to možné — vládl sám. I Aron zdůrazňuje, že hlavním Tocquevillovým problémem je, aby společnost, v níž osud jednotlivců tenduje k uniformitě, neupadla do despotismu.¹¹

To je vidět i na jeho hodnocení významu jednotlivých etap, jimiž procházela Francouzská revoluce. Například jednání předcházející vydání Deklarace práv člověka a občana hodnotí Tocqueville v druhém díle *Starého režimu a revoluce* ze dvou hledisek. Ukazuje její místo v současné politice. Z krátkodobého hlediska je toto zdlouhavé jednání téměř nemístným zabýváním se metafyzickým problémem v době, kdy se Francie zmítala v anarchii a veřejné pokladny byly prázdné. Ale díky těmto diskusím, z nichž vzešla liberální verze, se stala francouzská revoluce známá v ostatním světě a stala se ne už jenom francouzským, nýbrž evropským fenoménem.¹² Naopak v prvním díle, když uvažuje o revoluci

⁹Fr. Furet: *Penser la Révolution française*, Paris: Gallimard 1978, s. 190–192.

¹⁰R. Aron: *Les étapes de la pensée sociologique...*, s. 224–225.

¹¹*Tamtéž*, s. 227.

¹²A. de Tocqueville: *L'ancien régime et la révolution II* (Œuvres complètes), Paris: Gallimard 1980, s. 216–217.

jako celku, zdůrazňuje demokracii spíše jako rovnost, kterou však staví proti anarchii. Francouzská revoluce zde podle jeho názoru nechtěla zvětšit anarchii, nýbrž zvětšit moc a práva veřejné autority; chtěla odstranit feudální instituce a nahradit je uniformnějším a jednodušším společenským řádem, který by měl v základě rovnost podmínek.¹³

I v této knize Tocqueville ukazuje, že problematika demokracie je problematikou poměru rovnosti a svobody. Konstatuje, že touhu po obou těchto věcech nacházíme už v 18. století, kdy se podle jeho názoru zrodily dvě vášně, které však nebyly současné a nesměřovaly k témuž cíli: Nenávist k nerovnosti se obracela proti středověkým institucím a vedla ke snaze vybudovat společnost lidí, kteří by žili ve stejných politických podmínkách. Vedle toho se objevila i touha po svobodě, kterou Tocqueville označuje za novější a méně zakořeněnou.¹⁴ V tom v podstatě opakuje své starší tvrzení z druhého dílu *Demokracie v Americe*, kde také považuje lásku k rovnosti za obecnější a starší než lásku ke svobodě.¹⁵

P. Manent se domnívá, že podle Tocquevilla Francouzská revoluce byla práva pouze první z těchto tendencí: vytvořila společnost vycházející z rovnosti podmínek, ale už ne politickou svobodu.¹⁶

Vztahem rovnosti a svobody se Tocqueville dost obsáhle zabývá i ve druhém díle *Demokracie v Americe*, kde spíše než výhody amerického politického uspořádání líčí nebezpečí, která by mohla ze zavádění demokracie a z jejího dalšího rozvoje vyplývat. I zde tvrdí, že „záliba, kterou lidé mají ve svobodě, a záliba, kterou pociťují vůči rovnosti, jsou (...) dvě různé věci a nebojím se dodat, že v demokratických společnostech jsou to dvě věci nerovné“.¹⁷ Pokud se má rozhodnout ve prospěch jedné z nich, bude to jednoznačně svoboda, i když i rovnosti ojedinele přiznává vznešenost a krásu, které prý plynou z její spravedlnosti.¹⁸ Jeho hodnocení rovnosti však lépe odpovídají následující řádky: „Chtěl jsem jasně odhalit nebezpečí, jež přináší rovnost lidské nezávislosti, protože jsem přesvědčen, že tato nebezpečí jsou nejhroznější a současně nejméně

¹³A. de Tocqueville: *L'ancien régime et la révolution*, Paris: Calman-Lévy 1877, s. 29–30.

¹⁴*Tamtéž*, s. 306–307.

¹⁵A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe II*, Praha: Lidové noviny 1992, s. 74–75.

¹⁶P. Manent: *Tocqueville et la nature...*, s. 165.

¹⁷A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe II*, s. 73.

¹⁸*Tamtéž*, s. 228.

předvídaná ze všech, která obsahuje budoucnost. Nevěřím však, že jsou nepřekonatelná.¹⁹

Nebezpečí, které z rovnosti vyplývá, je podle Tocquevillovi dvojí: Tyranie většiny, na kterou upozorňoval už výše Rémond, ale také despotismus. Tocqueville totiž píše: „Znám však pouze dva způsoby, jak nastolit rovnost v politickém světě: buď dát práva všem občanům, nebo je nedat nikomu.“²⁰ Je pravda, že nebezpečí, které plyne z prvního způsobu, tj. tyranii většiny, se Tocqueville věnuje spíše v *Demokracii v Americe* a druhému ve *Starém režimu a revoluci*, a to tam, kde uvažuje o změnách, které probíhaly v posledních letech starého režimu a které později přetrvávaly ve francouzském sklonu k centralizaci moci. Domnívá se, že prostředkem boje proti tomuto nebezpečí je právě politická svoboda,²¹ kterou vidí mj. v decentralizaci a udržení podílu lidí na vládě, ale to ne neorganizovaně, nýbrž vytvořením a udržením nižších článků moci a svobodných sdružení.²²

O nebezpečí plnoucím z centralizace se však Tocqueville zmiňuje i ve druhém díle *Demokracie v Americe*. Jeho počátky vidí v pohodlnosti lidí, v jejich tendenci hledat jistotu a bezpečí: „Národ, který žádá od své vlády pouze udržení pořádku, je již v hloubi srdce otrokem; je otrokem svého blahobytu a člověk, který by jej uvrhl do okovů, může přijít.“²³ Tomu ovšem v Americe do jisté míry zabráňuje touha po svobodě. Současní lidé podle Tocquevillovi zároveň pociťují potřebu být vedeni, ale také chuť zůstat svobodni. Řešením tohoto problému by mělo být nastolení absolutní moci volené občany, tj. spojení centralizace moci se svrchovaností lidu. Znamenalo by to tedy zmenšení zla centralizace, ale ne jeho úplné odstranění.²⁴ Centralizaci totiž Tocqueville alespoň v tomto díle považuje za přirozený způsob vlády v demokratické době.²⁵ Navíc centralizace a touha po rovnosti se navzájem posilují. Tocqueville píše o centralizaci: „Každá ústřední moc, která se řídí svými přirozenými sklony, má ráda rovnost a podporuje ji. Protože rovnost neobyčejně usnadňuje

¹⁹ *Tamtéž*, s. 226.

²⁰ *Tamtéž*, s. 44.

²¹ *Tamtéž*, s. 81.

²² *Tamtéž*, s. 206–207.

²³ *Tamtéž*, s. 102.

²⁴ *Tamtéž*, s. 219–220.

²⁵ *Tamtéž*, s. 205.

činnost takové moci, rozšiřuje ji a zajišťuje. (...) Každá ústřední vláda zbožňuje legislativní uniformitu.“²⁶

Centralizace je však, jak jsme si ukázali, vlastní jak demokracii, tak despotismu. I despotismus podle Tocquevilla podporuje rovnost — a izolaci — mezi lidmi.²⁷ Jestliže si Tocqueville má vybrat mezi demokracií v její nejhorší formě, spojené s přehnanou rovností mezi lidmi, a despotismem, volí jednoznačně: „Přání demokracie jsou proměnlivá, její síly hrubé, její zákony nedokonalé; s tím souhlasím. Ale je-li pravda, že brzy by neměl existovat žádný střední článek mezi vládou demokracie a jhem jedince, neměli bychom spíš směřovat k prvnímu, než se dobrovolně podřizovat tomu druhému? A kdyby bylo nakonec nevyhnutelné dospět k úplné rovnosti, nebylo by lépe nechat se znivelizovat svobodou než nějakým despotou?“²⁸ Tato volba však podle jeho názoru není aktuální. Extrémní rovnost je sice reálným nebezpečím, ale také nebezpečím, proti němuž je možné se bránit. A Tocqueville zde doporučuje především jedno: Umírněnost.²⁹ Kritika nebezpečí spojených s demokracií nemá vyústit v obnovu aristokratické společnosti. Není možné vrátit se k tomu pojetí svobody, které bylo spojeno s feudalismem a vázáno na privilegia. To, o co v Tocquevillově době jde, je „dát vzejít svobodě z lůna demokratické společnosti.“³⁰ Monarchie může být nástrojem určitého typu demokracie, ale podle Tocquevilla je to špatný nástroj, protože neumožňuje lidem, aby si vládli sami. V Americe se lidé dostali do situace, kdy si potřebovali vládnout, a proto museli najít procedury, které by překonaly izolaci, která je spojena se vzrůstem rovnosti.³¹ Především proto bylo pozorování americké společnosti pro Tocquevilla přínosné: hledal v ní to, co tehdejší Evropě, a především Francii, na cestě k demokracii chybělo.

Proto se také soustřeďuje na to, jak se v samotné Americe brání proti nebezpečím ohrožujícím tu demokracii, která je spojena se svobodou. Domnívá se, že i v Americe je zapotřebí, aby tato demokracie byla chráněna, že i tam je třeba hledat její záruky. To vyplývá i z jeho explicitně

²⁶ *Tamtéž*, s. 205.

²⁷ *Tamtéž*, s. 78.

²⁸ A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe* I, s. 240.

²⁹ P. Manent: *Tocqueville et la nature...*, s. 177–178 a 181.

³⁰ A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe* II, s. 121.

³¹ P. Manent: *Tocqueville et la nature...*, s. 169.

formulované obavy: „Co se mi na Americe nejvíce protiví, to není extrémní svoboda, která tam vládne, nýbrž málo záruk proti tyranii, které tam nacházíme.“³² Touto zárukou nemůže být podle Tocquevilla všeobecné volební právo. Toto právo nezajišťuje, aby se do řízení veřejných záležitostí dostali lidé hodní důvěry. Tocqueville odmítal romantickou idealizaci lidu v době, kdy psal *Demokracii v Americe*, stejně jako se jí posmíval o dvacet let později při práci na *Starém režimu a revoluci*. Zatímco tehdy byla terčem jeho kritiky neschopnost vzdělaných vrstev, které měly sklon obdivovat bukolický styl života, porozumět lidu a jeho skutečným potřebám, při tvorbě *Demokracie v Americe* upozorňuje na to, že lid je nevzdělaný, a proto se musí rozhodovat narychlo bez dostatečných znalostí věci. Navíc se domníval, že demokratické instituce povzbuzují závist, a že proto nižší třídy nebudou chtít pustit k vládě třídy vyšší, které mají dostatečné znalosti k řízení společnosti a státu. Podle jeho názoru se za těchto okolností vynikající lidé raději vzdají politické kariéry, aby se nemuseli pokořovat.³³

Všeobecné volební právo souvisí s tou mírou rovnosti, kterou už Tocqueville pokládal za nebezpečnou a kterou koneckonců ještě v šedesátých letech 19. století kritizoval i J. S. Mill. Nemůže být tedy zárukou trvalosti a účinnosti demokratických institucí a Tocqueville ji musel hledat jinde. Nacházel ji jednak v některých amerických institucích, jednak v jistých rysech amerického smýšlení a psychologie. Pokud jde o institucionální prostředky, viděl je především v decentralizaci moci, tj. v zavádění a udržování středních článků a soukromých organizací, dále ve svobodě tisku, nezávislosti soudní moci a konečně v obraně individuálních práv.³⁴ Druhou oblastí, která mohla podle Tocquevilla napravit přirozené nedostatky demokracie a zároveň přispět k jejímu udržení, byla oblast smýšlení a zvyků. Tocqueville oceňuje, že proti závistí, která plyne z rovnosti, postavili Američané ideu práva, proti trvalým změnám politického světa neměnnost náboženské morálky,³⁵ proti nevědomosti lidu v teoretické oblasti jeho zkušenost a konečně proti prudkosti jeho přání obchodní

³² A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe* I, s. 191.

³³ *Tamtéž*, s. 149–151.

³⁴ A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe* II, s. 222–224.

³⁵ J.-M. Besnier: *Histoire de la philosophie moderne et contemporaine* II, Paris: Grasset 1992, s. 871. Zdůrazňuje, že Tocqueville oceňoval skutečnost, že náboženství se v Americe uplatňuje především v rodině, kde může působit

návyky, které jej nutily k opatrnosti. Tímto způsobem se podle Tocquevillovi Američanům podařilo ukázat, že demokracie by se dala řídit pomocí zákonů a mravů.³⁶

Zjištění, zda a nakolik lze zajistit rozvoj demokracie, bylo pro Tocquevillovi velmi důležité, protože se domníval, že nadcházející doba je dobou rozvoje demokracie nejenom v Americe, ale také v Evropě. Osud Ameriky byl tedy jakýmsi předznamenáním budoucího vývoje Evropy. Alespoň tak chápe Tocquevillovi postup P. Manent, který píše: „Rostoucí rovnost podmínek může být chápána jako vůdčí nit evropské historie, protože rovnost podmínek je hnacím faktem americké republiky, dcery Evropy.“³⁷ Evropa ovšem vyrůstala z poněkud jiných podmínek než severní Amerika, a proto měl Tocqueville ve vztahu k ní ještě jiné obavy. Jak jsme už ukázali, domníval se, že není možné vrátit se k aristokratickému pojetí svobody a tomu, co nazýval dobrou demokracií, kterou ve Francii nacházel v době Jindřicha IV. a dokonce ještě Ludvíka XIV. Podle jeho názoru bude v současných evropských národech místo jen pro demokratickou svobodu nebo pro tyranii císařů.³⁸ Neklid Evropy 30. a 40. let 19. století odhadoval jako dobu, v níž se rozhoduje o jejím budoucím společenském a politickém uspořádání a nedomníval se, že její cesta k demokracii je rozhodnuta předem. Naopak napsal: „Přiznávám, že nespolehám na ducha svobody, který se zdá povznášet mé současníky. Vidím dobře, že dnešní národy jsou neklidné, ale není mi jasné, zda jsou svobodomylné, a obávám se, aby panovníci na konci všech bouří, které otřásají trůny, neshledali, že jsou mocnější než jindy.“³⁹ Domníval se, že „křesťanské národy budou nakonec trpět nějakým útlakem podobným tomu, který kdysi doléhal na mnohé národy ve starověku“,⁴⁰ ale protože v nich vládne větší rovnost a vzdělanost, měl by i despotismus, který Tocqueville předvídal, být umírněnější: spíše poručnictví než tyranie.⁴¹

i proti přehnanému individualismu, pomáhat zachovávat hodnoty a upevňovat vědomí budoucnosti a odpovědnosti za příští generace.

³⁶ A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe* II, s. 236–237.

³⁷ P. Manent: *Tocqueville et la nature...*, s. 12.

³⁸ A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe* I, s. 239.

³⁹ A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe* II, s. 217.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 217

⁴¹ *Tamtéž*, s. 218.

Tocqueville se tedy obával ustrnutí společnosti do nějakého nového útvaru, který by zabrzdil jeho postupný pokrok. Zdá se, že i on byl prochnut myšlenkou pokroku natolik, že se mu zdál žádoucí, ale nikoli zcela přirozený. Odtud jeho jasně vyjádřená nejistota týkající se budoucnosti lidstva: „Existuje domněnka, že nové společnosti budou neustále měnit podobu, já však mám strach, aby nebyly nakonec příliš neměnně zakotveny v týchž institucích, týchž předsudcích, týchž mravech, takže by se lidstvo zastavilo a ustrnulo. Bojím se, že by se lidský duch mohl podrobit a uzavřít do sebe a přestat vytvářet nové ideje; že by se člověk mohl vyčerpávat v drobných, osamocených a neplodných pohybech a lidstvo by pak bylo sice neustále v pohybu, ale už by nepostupovalo vpřed.“⁴² Proti tomu doporučuje zákonodárná opatření, která by měla zaručit, aby společnost neustrnula. K těmto opatřením by mělo patřit především zákonné zajištění svobody jednotlivce: „Stanovit společenské moci široké, ale viditelné a neměnné hranice, dát jednotlivcům jistá práva a zajistit jim nespornost užívání těchto práv, zachovat jednotlivci tu trochu nezávislosti, síly a originality, která mu zůstává, zvýšit jeho význam ve společnosti a hájit ho proti ní: to se mi zdá být hlavním úkolem zákonodárce v období, do něhož vstupujeme.“⁴³

René Rémond v úvodu k citovanému sborníku píše, že Tocqueville rozeznával dvě etapy vývoje lidstva: etapu aristokratickou, založenou na hierarchii, a demokratickou, založenou na rovnosti. Tyto etapy se podle jeho názoru od sebe odlišují strukturálním aspektem. V aristokratické době garantuje existenci společnosti a strukturuje ji autorita, která není pouze politická, ale také morální, intelektuální a duchovní. Tomu odpovídají i rituály, které aristokratickou společnost charakterizují. Demokratická doba, podle Rémondova chápání Tocquevilla, nemusí znamenat obrácení všech hodnot, jimiž disponuje doba aristokratická. Společnost a autorita však budou strukturovány jinak a odpovídajícím způsobem se změní hodnota i sociální individuální chování lidí, přičemž tato změna nebude spočívat v pouhé jednoduché adaptaci na nové podmínky.⁴⁴ Tomu odpovídá i Tocquevillův názor z *Demokracie v Americe*:

⁴² *Tamtéž*, s. 183–184.

⁴³ *Tamtéž*, s. 226.

⁴⁴ R. Rémond, předmluva k A. de Tocqueville: *Egalité sociale et la liberté politique...*, s. 17–18.

„Demokratická vláda předpokládá přece vždycky existenci velmi civilizované a velmi vzdělané společnosti. Dříve se věřilo, že existovala už v raných stadiích vývoje světa; podíváme-li se na věc blíže, zjistíme snadno, že musila přijít teprve jako poslední.“⁴⁵ Demokracie je tedy zatím posledním a svým způsobem vyšším stadiem než aristokracie.

Demokratická společnost je však podle Tocquevilla taková společnost, kde by si byli lidé nejenom rovni, ale ve které by byli také svobodní a tvořiví v tom smyslu, že by se podíleli na vládě. Ideální společnost by byla taková, v níž by všichni považovali zákon za své dílo, a proto se mu podřizovali. Každý člověk by měl svá práva a byl by si jist jejich zachováním. To by vedlo k udržení sociálního smíru založeného na důvěře mezi třídami a vzájemné shovívavosti vzdálené pýše a poníženosti. Z vědomí vlastních zájmů by vyplývalo, že lid chápe, že k tomu, aby měl prospěch ze svého majetku, musí převzít také určité povinnosti: „Svobodné sdružení občanů by tak mohlo nahradit individuální moc šlechticů a stát by byl chráněn před tyranii a svévolí. Chápu, že v demokratickém státě takto vytvořeném by společnost nebyla nehybná, ale její pohyb by mohl být řízený a postupný. I když bychom zde našli méně lesku, než v aristokracii, setkali bychom se s menší bídou; požitky by byly méně extrémní a blahobyt obecnější, znalosti méně rozsáhlé a nevědomost vzácnější, city méně prudké a zvyklosti mírnější. Bylo by více neřestí a méně zločinů.“⁴⁶ Z líčení tohoto Tocquevillova ideálu tedy opět vysvítá jako jeden z hlavních rysů umírněnost.

Tato umírněnost se týká — jak jsme viděli — mj. rovnosti. Už odtud plyne Tocquevillovův záporný postoj k socialismu. Socialistické teorie byly v Tocquevillově době poměrně aktuální. Sám Tocqueville se jimi zabýval především ve dvou souvislostech, které měly co dělat s jeho politickou praxí a obě se datují do blízkosti revolučních událostí roku 1848. První z nich je z října předchozího roku a už v něm Tocqueville předvídal blízkost revoluce. Tvrdil, že se blíží doba, kdy se Francie rozdělí na dvě skutečné třídy a boj se tentokrát povede o jediné privilegium, které po revoluci z roku 1789 zůstalo zachované, tj. o privilegium majetku.⁴⁷ Právo na vlastnictví ovšem Tocqueville pokládá za základ civilizace, již

⁴⁵ A. de Tocqueville: *Demokracie v Americe* I, s. 158–159.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 13.

⁴⁷ A. de Tocqueville: *Egalité sociale et la liberté politique...*, s. 187.

se pochopitelně nechce vzdát.⁴⁸ I proto se domnívá, že socialistické teorie si zaslouží pozornost, a to i přesto, že podle jeho názoru obsahují snění a jsou psány barbarskou řečí. Už tehdy Tocqueville uvažoval o způsobech, jak socialistické revoluci předejít. Viděl je především v oblasti zákonodárné. Podle jeho názoru by bylo třeba poněkud rozšířit okruh politických práv, aby se k politickým otázkám mohly vyjadřovat také nižší vrstvy, a také se z pozic zákonodárce zajímat o jejich materiální a intelektuální osud tak, aby byla zmenšena nerovnost mezi třídami.⁴⁹

Po druhé se Tocqueville explicitně zabýval socialismem o rok později v projevu o právu na práci. Domníval se, že je nutno si ujasnit, zda únorová revoluce r. 1848 byla socialistickou revolucí. Při této příležitosti u něj nacházíme pokus o charakteristiku socialistických teorií. Ty prý za prvé apelují na materiální vášně člověka: práce má být příjemná, odměňování podle potřeb a spotřeba neomezená; za druhé útočí na principy soukromého vlastnictví a konečně za třetí mají hlubokou nedůvěru ke svobodě a lidskému rozumu i k člověku jako individu. Proto podřizují člověka státu, který nemá pouze řídit společnost, nýbrž být pánem každého jednotlivce. Socialismus je podle Tocquevillova názoru nový vzorec otroctví.⁵⁰ Na tomto základě Tocqueville uzavírá, že není legitimním pokračovatelem ani Francouzské revoluce, ani demokracie.⁵¹ Socialismus, a to už od těch teorií, které se objevovaly v předvečer Francouzské revoluce, je v Tocquevillových očích destruktivní teorií,⁵² teorií, která by vedla k obnovení despotie ústřední moci nad konglomerátem vzájemně rovných jednotlivců.

Tocqueville and Democracy

Tocqueville was convinced that the progress to democracy is unavoidable. His conception of democracy preferred the society which was structured from their point of property and intellect. In his essays on democracy the leading place is devoted to the analysis of the relation between freedom and equality which is topical also in the present situation. Tocqueville considers the enforcing of extreme equality as very dangerous

⁴⁸ A. de Tocqueville: *L'ancien régime et la révolution* II. . . , s. 161.

⁴⁹ A. de Tocqueville: *Egalité sociale et la liberté politique*. . . , s. 188.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 196–198.

⁵¹ *Tamtéž*, s. 199.

⁵² A. de Tocqueville: *L'ancien régime et la révolution*. . . , s. 241.

because it leads to the mutual isolation of people and to their lack of interest to rule themselves. He searches and partly finds the means for the defence of democracy especially in the American model, founded on moderate equality and the creation of the middle links of control, in which the citizens could participate in government.

Tocqueville und die Demokratie

Tocqueville war über die Unvermeidlichkeit des Fortschrittes zur Demokratie überzeugt. In seiner Auffassung der Demokratie zog er aber die intellektuell strukturierte und aus Sicht der Vermögensverhältnissen divergente Gesellschaft vor. In seinen Überlegungen zu Demokratie steht die Analyse der Beziehungen zwischen Freiheit und Gleichheit an erster Stelle, die übrigens auch für unsere Gegenwart von Brisanz sind. Tocqueville hält die Durchsetzung einer extremen Gleichheit für gefährlich, weil sie zur gegenseitigen Isolierung von Menschen führt und in ihnen die Uninteresse um Selbstregierung weckt. Er sucht und zum Teil auch in dem amerikanischen Vorbild die Mittel findet, die zur Verteidigung der auf der gemäßigten Gleichheit und auf der Herausbildung der mittleren, auch für das bürgerliche Mitspracherecht geöffneten Führungsgliedern gründenden Demokratie dienen können.

Tocqueville et la démocratie

Tocqueville fut convaincu que l'ascension de la démocratie était inévitable. Il a préféré néanmoins dans sa conception de la démocratie une telle société, dont les membres se différencieraient aussi bien par leurs biens que par leurs facultés intellectuelles. L'analyse du rapport de la liberté et de l'égalité, actuelle par ailleurs dans notre situation contemporaine, joua un rôle primordiale dans ses réflexions sur la démocratie. Tocqueville considérait comme dangereuse la volonté d'imposer une égalité extrême, une telle tendance aboutissant selon lui à l'isolation mutuelle des gens et à leur manque d'intérêt d'assumer eux-mêmes les responsabilités gouvernementales. Tocqueville cherchait les moyens comment défendre la démocratie basée sur une égalité tempérée et sur les éléments intermédiaires du pouvoir, en se tournant en premier lieu vers le modèle américain qui, croyait-il, les a mis en oeuvre, partiellement au moins.